

SIMPOZION ICOMOS CU TEMA „INTEGRAREA ARHITECTURII CONTEMPORANE IN ANSAMBLURILE ISTORICE“

Cu ocazia celei de a treia adunări generale a Consiliului internațional al monumentelor și siturilor — ICOMOS —, a avut loc la Budapesta, în zilele de 29 și 30 iunie 1972, un simpozion care și-a propus ca temă discutarea posibilităților de integrare a arhitecturii contemporane în ansamblurile istorice. La simpozion au participat delegați din 34 de țări, România fiind reprezentată de Vasile Drăguț, directorul Direcției monumentelor istorice și de artă, și de arhitect Eugenia Greceanu.

Orientarea asupra tematicii a fost dată de un chestionar difuzat comitetelor naționale ICOMOS încă de la începutul anului 1972 și care cuprindea principalele probleme ale modului de integrare a centrelor istorice în viața contemporană, începând cu funcția atribuită ansamblului și terminând cu concepția restaurării lui, capitol în care se înscrie și aspectul atât de controversat al intervenției arhitecturii moderne.

Programul simpozionului a cuprins nouă rapoarte nominalizate cu titlu și autor, rezervând concomitent eca. cinci ore pentru rapoartele comitetelor naționale, nenominalizate, dintre care au fost difuzate participanților cele trimise înainte de simpozion.

Dintre rapoartele nominalizate în program, cele mai interesante ni s-au părut a fi:

— Raportul arh. Miklós Horler (Ungaria), intitulat *L'architecture contemporaine dans les ensembles et monuments anciens*, a cuprins o utilă sinteză a punctelor de vedere expuse de Comitetele naționale în completarea chestionarului ICOMOS mai sus menționat, constatând unanimitatea de opinie privind necesitatea considerării centrelor istorice drept factori activi ai vieții moderne și — implicit — respingerea tratării lor ca „orașe-muzeu“. A reieșit, de asemenea, că apariția în ansamblurile istorice a arhitecturii și artei moderne este un fenomen istoricește justificat, care, trebuie însă încadrat în limitele impuse de specificul fiecărui ansamblu în parte. Asupra metodelor concrete de inserare a construcțiilor moderne în centrele istorice, părerile sînt mai puțin unitare, dată fiind acceptarea realizării construcțiilor noi nu numai în formule net moderne, dar și într-o arhitectură neutră, prin reconstituiri după documente grafice și chiar prin mult hulața pasișă, singura prevedere generală pentru arhitectura net modernă fiind respectarea volumului și a scării ansamblului istoric. De altfel, puține țări au recunoscut o singură concepție drept exclusiv valabilă, admitîndu-se în general mai multe soluții posibile, a căror selecție trebuie făcută în funcție de condițiile specifice fiecărui caz în parte.

— Raportul prof. dr. Cornelius Van Swigchem (Olanda), intitulat *L'architecture contemporaine dans les ensembles anciens*, are o deosebită valoare teoretică pentru atitudinea pe care trebuie să o aibă restauratorul față de ansamblul sau monumentul care îi este încredințat, atrăgînd atenția asupra pericolelor care rezulă

din atitudinile extremiste ale didacticismului excesiv¹ și — la polul opus — ale dorinței de imprimare, cu orice preț, a caracterului contemporan, în adăugirile și adaptările aduse monumentului, sub pretextul restaurării lui². Remarcabilă a fost și atacarea Chartei de la Veneția sub aspectul exigenței marcării în spirit contemporan a adăugirilor sau completărilor aduse monumentului, exigență care, sub aparența sa științifică, ignorînd însă problemele de conținut, a permis dezlănțuirii lipsite de respect față de monument ale unor arhitecți frustrați de capacitatea creației în domeniul arhitecturii contemporane.

— Raportul arh. Philip Powell (Anglia), *Du neuf greffé sur du vieux: quatre insertions récentes dans des collèges d'Oxford*, prin exemple prezentate, a demonstrat posibilitatea integrării arhitecturii moderne în ansamblurile istorice, atunci cînd talentul și reala cultură a arhitectului îi permit să armonizeze fără polemică opera modernă cu un complex medieval.

Dintre celelalte rapoarte nominalizate, s-au remarcat prin corectitudinea prezentării critice comunicarea d-lui Bertrand Monnet (Franța), *L'architecture contemporaine dans les monuments et ensembles historiques en France* — care a recunoscut, în teorie, dreptul de afirmare a arhitecturii moderne în ansamblurile istorice, arătînd însă dificultatea transpunerii în practică a acestui principiu —, și comunicarea dr. Ferencz Merenyi, *Insertion of modern architecture into historical surroundings in Hungary*, care a expus o variată gamă de plombe executate în spirit modern, în cadrul centrelor istorice din Ungaria.

Exemplele construcțiilor moderne de mari proporții, realizate în centrele istorice din Polonia, care au apărut în comunicarea prof. Jan

¹ „Plus les spécialistes ont acquis de connaissances historiques en architecture, plus leur inclination est forte d'en faire montre lors des travaux de restauration; cela se fait parfois d'une façon telle qu'il y a divorce entre le restaurateur et le public“.

² „Les additions d'éléments contemporains atteignent cependant aussi le monument historique dans son authenticité et dans la véricité de son message. Ces additions modernes peuvent aller si loin que l'ensemble devient aussi irréal (bien que d'une autre manière) qu'à la suite d'une reconstitution historique. Il y a une limite à ce qu'un édifice peut encaisser. Il faut rechercher ce rapport quantitatif et qualitatif entre les éléments d'origine ancienne et les ajoutes contemporaines. La quantité des éléments neufs peut être telle que la démonstration d'un vestige ancien en devient un non-sens. La qualité des ajoutes peut être à ce point inférieure qu'elle devient une insulte ou une manifestation d'incompréhension à l'égard de l'original. Lorsqu'il s'agit de monuments historiques importants ou d'objets dus à de grands architectes, cela est vraiment impensable (sublinierea aparține autorului notei, care s-a gîndit, pentru țara noastră, la stăreția m-rii Sucevița, la casa custodelui de la Voroneț, sau la chiliile noi de la m-rea Dragomirna).

Zachwatowicz, *Nouveaux aménagements dans les villes anciennes en Pologne*, au démontré convaincant l'impossibilité de réaliser une intégration, d'écarter se pornește de la teza contrastului polemic.

Comunicarea prof. Franco Minissi (Italia), *Aménagement moderne d'un monument ancien: réalisations italiennes*, interesantă ca analiză a metodei de aproximare a funcțiilor ce se pot atribui unui monument dezafectat, a fost stînjinită de slaba calitate a diapozitivelor, fapt care nu a permis aprecierea corespunzătoare a realizărilor prezentate.

Rapoartele comitetelor naționale au avut, comparativ, condiții mai puțin favorabile, din cauza limitării comunicărilor la maximum un sfert de oră și din cauza lipsei de programare a ordinei comunicărilor, care a fost anunțată numai în ultima după-amiază. În prima zi a simpozionului mai mulți vorbitori au criticat absența discuțiilor; ca atare, în ziua de 30 iunie, s-au organizat o serie de discuții planificate, cu luări de cuvînt pregătite din ajun la cererea comitetului de organizare. Oarecum ciudată, dată fiind calitatea vorbitorului, a apărut intervenția d-lui Michel Parent, inspector general al monumentelor istorice din Franța, care a contestat necesitatea unei prudențe în acceptarea completărilor moderne ale ansamblurilor istorice, în baza următoarelor argumente:

— Condiționarea arhitecturii moderne în cadrul centrelor istorice este echivalentă cu interzicerea dezvoltării *necondiționate* a arhitecturii moderne, aceasta nemaivînd loc de desfășurare (afirmație vădit forțată, întrucît centrele istorice nu reprezintă decît o mică parte din suprafața orașelor moderne).

— Arhitectul creator al arhitecturii moderne are prin definiție talentul necesar obținerii unei armonii între vechi și nou, întrucît *arhitect* și *talent* sînt sinonime, arhitectul fără talent nefiind decît un simplu meșter (indiferent, totuși, de calificativul acordat de dl. Parent arhitecților fără talent, este cert că proiectele se repartizează în funcție de titlu și nu în funcție de imponderabilul atât de subiectiv apreciat, denumit talent).

Dintre cele 34 de comitete naționale reprezentate la simpozion, doar 12 au prezentat comunicări, dat fiind timpul limitat care le-a fost rezervat. Acest fapt este regretabil, avînd în vedere interesul comparării diferitelor experimente realizate.

Dintre comunicările comitetelor naționale, s-au remarcat:

— Comunicarea prof. Dogan Kuban (Turcia), *Ancien et nouveau à Istanbul — perspectives de sauvegarde*, care a prezentat cu sinceritate și curaj imposibilitatea armonizării arhitecturii moderne cu ansamblul de o rară poezie al Constantinopolului, dezvoltat pe criterii cu totul deosebite de compoziția orașelor europene.

— Comunicarea dr. Regine Dölling (nomenclalizată în program și nedifuzată), care a prezentat o suită de relaceri ale centrelor istorice din Republica Federală a Germaniei, grav avariate în cursul celui de al doilea război mondial. Reconstituirea fronturilor medievale se remarcă prin discreția adaptării arhitecturii moderne la specificul ansamblurilor istorice.

— Comunicarea arh. Nicolae Mușanov (Bulgaria), *Le dialogue des époques dans l'interprétation contemporaine*, care a prezentat interesante inserții ale arhitecturii moderne, adaptată specificului local, în centrele istorice din Bulgaria.

Republica Democrată Germană, țară în care — cu rare excepții — sistematizarea orașelor cu centre istorice a fost concepută, pînă în prezent, ca o restructurare radicală a organismului urban, în detrimentul ansamblului is-

toric³, a prezentat comunicarea prof. dr. Ludwig Deiters privind aspecte ale asanării cen-

³ Pentru susținerea acestei afirmații, amintim volumul *Städte und Stadtzentren in der DDR*, Berlin, 1969, din care cităm concepția de sistematizare a orașului Erfurt, unul dintre cele mai valoroase orașe medievale din Europa și care nu a suferit distrugerii în timpul celui de al doilea război mondial. Pe traseul incintei fortificate se prevede crearea unui inel cu construcții înalte (cca. 10 etaje), precum și introducerea unei noi dominante (construcție turn), pe dealul Petersburg, lângă biserica romanică de tip Hirsau și în față concurență cu fielele domului și ale bisericii Sf. Sever (vezi imaginea de la p. 185). Pseudo-asanarea centrului istoric este definită prin „îndepărtarea condițiilor depășite de lucru și de locuit și înlocuirea lor cu ansambluri unitare, raționale, funcționale și estetice“. Această expunere de princi-

trului istoric din Görnitz, unul dintre puținele orașe vechi care au fost studiate cu atenția cuvenită valorii lor.

Comunicarea delegatului român, arh. Eugenia Greceanu (*Realizări privind protecția unor centre istorice din sudul Transilvaniei*) a fost primită favorabil, datorită încercării de precizare concretă a limitelor integrității arhitecturii moderne în ansamblurile istorice, pe bază de exemple realizate, ca și datorită criticii afirmațiilor hazardate ale d-lui Michel Parent (expuse mai sus).

pii se concretizează în prevederea dărîmării a cca. 5 000 case „mai vechi de 150 de ani“ și a construirii pe locul lor a cca. 10 000 de locuințe, „bei entsprechend grosszügiger Gestaltung gebaut“ (p. 179).

arh. Eugenia Greceanu

CEL DE AL IX-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL AL FRONTIERELOR ROMANE

Vastul Imperiu roman, întins pe trei continente și pe câteva secole de dominație mondială, cu multitudinea sa de probleme și aspecte din cele mai diverse, a format, și continuă să fie, obiect de studiu fervent pentru generații de cercetători, istorici și arheologi.

Extinderea sau replierea frontierelor romane în funcție de vicisitudinile istorice, studierea construcțiilor de caracter militar sau de apărare a populației — valuri, castre, canabae — organizarea rutieră sau militară a provinciilor, sînt teme ce s-au concretizat în cadrul congreselor internaționale ale limesului roman. De la primul congres, organizat de Dr. E. Birley, în 1949 la Newcastle-upon-Tyne în Anglia, celelalte șapte și-au desfășurat lucrările în diferite puncte ale Imperiului roman (atingînd și continentul asiatic — Israel), revenindu-se cu cel de al VIII-lea congres la Cardiff (Wales). Alegerea României ca gazdă pentru Congresul IX reprezintă recunoașterea potențialului arheologic și științific deținut de această țară, punerea sa în valoare prin studii și cercetări ample de către specialiști de renume internațional, ca prof. dr. D. M. Pippidi, directorul Institutului de arheologie și președintele Comitetului de organizare al actualului congres, acad. Em. Condurachi, I. Barnea, K. Horedt, I. I. Russu, Gh. Ștefan, D. Tudor, R. Vulpe.

Una din zonele cele mai romanizate ale țării noastre, Dobrogea, atît de bogată în vestigii arheologice din diferite epoci, prezentînd încă urmele a trei valuri de apărare, a fost desemnată drept cadru de desfășurare a lucrărilor congresului și de organizare a excursiilor de documentare.

Aici, la Mamaia, s-au întrunit peste 160 de specialiști din aproape 30 de țări, activînd în institute de arheologie, muzee, universități și însușind nume prodigioase ca: H. Schönberger, directorul Comisiunii romano-germanice de la Frankfurt am Main, H. von Petrikovits, directorul lui Landesmuseum din Bonn, Dinu Adamășteanu, directorul Serviciului de anticități din Basilicata-Potenza, Alădar Rădnoti, profesor la Universitatea din Frankfurt, E. Birley, prof. la Universitatea din Durham, J. F. Gilliam, profesor la Princeton-S.U.A., Jaroslav Šašel, prof. la Universitatea din Ljubljana, E. Fré-

zouls, prof. la Universitatea din Strasbourg, J. E. Bogaers, prof. la Universitatea din Nymegen-Olanda, Teofil Ivanov, Muzeul național din Sofia, M. Gichon, prof. la Universitatea din Tel-Aviv, Nagy Tibor de la Muzeul istoric din Budapesta, ca și mulți alții.

Ședințele de comunicări au ocupat 4 zile, fiind grupate în aceeași sală în primele două zile iar apoi pe secții: arheologie și istorie.

În general, comunicările au tins, așa cum era și cazul, la prezentarea ultimelor rezultate ale cercetărilor istorice și ale săpăturilor arheologice, în strînsă legătură cu tema congresului: referitor la limesul dunărean din Ungaria (Nagy Tibor), din Bulgaria (T. Ivanov), sau de la noi (C. Scorpan), la limesul Alutanus și Transalutanus (D. Tudor, Cr. Vlădescu și Gh. Poenaru Bordea, I. Cătănciu, N. Gudea — în zona Banatului), limesul dacic ardelean (St. Ferenczi), limesul din Iugoslavia (Vl. Kondić, J. Šašel), limesul roman din Austria, (H. Stiglitz) și din Spania (J. M. Blasquez Martinez), valul lui Hadrian din Anglia (D. J. Breeze, G. S. Maxwell); preocupări mai vechi privind limesul scitic au fost reluate și prezentate în trei referate de către Gh. Ștefan și I. Barnea, E. Doruțiu, Al. S. Ștefan.

De un interes deosebit prin problematica comună au fost comunicările privind regiunile limitrofe Daciei, ca Moesia inferior, Pannonia, Illyricum.

Întregită de prezentările colegilor săi bulgari (Iordanka Atanasova, conducătoarea șantierului de la Bononia-Vidin, T. Stultov — Tîrnovo, M. Cicikova — Sofia, care a făcut o interesantă clasificare a opaițelor pe baza descoperirilor de pe limes), comunicarea lui Teofil Ivanov s-a referit la săpăturile arheologice din ultimii ani (la castrul de la Bononia, la Col. Ulpia Ratiaria, Oescus, Durostorum) care aruncă o nouă lumină asupra topografiei castrului, sistemelor lor de apărare și necropolelor, ca și asupra arhitecturii civile a așezărilor și a unor aspecte ale vieții religioase și culturale. Foarte importantă ni s-a părut colaborarea arheologilor bulgari cu colegii lor germani (la Iatrus, rezultatele prezentate la congres de Klaus Wachtel — R.D.G.) sau polonezi (Novae-Sviš-tov).

Săpăturile arheologilor unguri au continuat la castrul de la Aquincum (epoca lui Hadrian) și la castellum apropiat de la Albertfalva, cu rezultate apreciabile privind arhitectura militară (Nagy Tibor).

După o campanie susținută de săpături sistematice, efectuată în ultimii ani, s-au obținut date importante privind organizarea și fortificațiile limesului Alutanus la castrulele de la Arutela—Bivolari, Rădăcinești, Titești, ridicate în prima jumătate a secolului II e.n., puncte importante de apărare a provinciei Dacia (Dumitru Tudor, Cr. Vlădescu, Gh. Poenaru Bordea).

Săpăturile de la Sacidava, așezare și castru situate la Dunărea de Jos, au oferit date extrem de importante privind crearea limesului în secolul II e. n. în această zonă (C. Scorpan).

Arhitectura militară romană este astăzi din ce în ce mai bine cunoscută datorită numeroaselor șantiere arheologice deschise pe toate frontierele imperiului. La congres au fost prezentate rezultatele săpăturilor la castrul de piatră Hofheim (R.F.G. — H.U. Nuber), la castrule Oberstimm pe Dunărea superioară (R.F.G. — H. Schönberger), Iovia (Ungaria — Sandor Soproni), „The Lunt“ — Coventry (Anglia — Brian Hobley) — castru care, ca și cel de la Saalburg din R.F.G., a fost reconstituit în întregime, cu toată suprastructura sa de cherestea, preconizîndu-se a se deschide și aici un muzeu istoric în aer liber. Din păcate nu s-a prezentat nici un raport privind Africa romană, provincie cu numeroase așezări civile și militare cu aspecte extrem de interesante.

Radu Florescu, urmărind să prezinte întregul tablou a evoluției arhitecturii militare romane în Dacia și Scythia minor, cu diferitele sale faze, a coroborat toate datele cunoscute arheologic, epigrafic, în analogie și cu cercetările din alte provincii imperiale.

Numeroase studii au atacat problema frontierelor romane, din diferite epoci și zone, pe criterii arheologice sau istorice (Ch. Daniels, *The Flavian frontier in Scotland*; B. Warming-ton, *Frontier Studies and the History of the Roman Empire: some Desiderata*); Giovanni Forni s-a oprit asupra denumirilor frontierelor romane, unele — destul de improprii — apă-